

Kudri Dávid

**Propaganda és népnevelés a *Szomszédok*
teleregényben**

Témavezető: Bujdosó Ágnes

Debreceni Egyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék

2010.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	2
Bevezető.....	3
A témáról, és a Szomszédokról általában.....	5
Propaganda és népnevelés.....	5
A teleregény mint műfaj	7
A Szomszédok története.....	8
A politika megjelenése a sorozatban.....	10
A „moralizáló mese”,- morális üzenetek.....	14
Pozitív karakterek.....	14
Negatív karakterek.....	16
A panel.....	17
Vallásosság.....	19
A szexualitással kapcsolatos propaganda, és a párkapcsolatok bemutatása.....	21
„Szép is lenne, ha az embereket nem csak a pénz érdekelné.”.....	24
Káros szenvedélyek elleni propaganda.....	26
Dohányzásellenes propaganda.....	26
Alkoholelles propaganda.....	27
Kábítószerellenesség.....	28
Éljünk egészségesen!.....	30
Zárszó.....	32
Képek jegyzéke.....	34
Bibliográfia.....	38
Felhasznált szakirodalom.....	38
Felhasznált források.....	40
Hivatkozott Szomszédok fejezetek.....	41

Bevezető

A dolgozat alaptétele szerint, a *Szomszédokban* propagandisztikus, illetve népnevelő elemek találhatóak meg. Célunk ennek alapos bemutatása számos példán keresztül. Ezen elemek jól megragadhatóak és körülírhatóak, mindenekelőtt azok csoportosítására törekedtünk, majd azok ismertetésére a sorozat jelenetein, cselekményén, szereplőin alapuló példákon keresztül.

A *Szomszédok* olyan népnevelést, propagandát folytat, amely egy morális, erkölcsi normák szerinti értékrendet közvetít. Példát mutat nekünk, mintákat állít fel, amelyek követendőek és ellenpéldákat, melyeket el kell utasítani – mindez pedig pontosan visszatükröződik a szereplőkben és azok megkonstruálásában is. A cselekmény, a történet szerves része egy-egy próbatétel, melyet a főszereplőknek kell kiállniuk, akik az erkölcs bajnokai, pozitív hősök, szemben az ő életüket megkeserítőkkal (György, 315.). Egy idealizált, végletekben gondolkodó univerzumot tár elénk, melyben a három család és barátai próbálnak boldogulni, nyugodt körülmények között élni kis életüket, mentesen minden rossztól, irigységtől, gonoszságtól, pénzhétségtől vagy káros szenvedélytől. Mindez nagyon mesebelien hangzik, és az is – ez egy „moralizáló mese” emberségről, szolidaritásról, jóságról szóló üzenetek tömkelegével. Emellett pedig számos olyan kritikát fogalmaz meg mind a rendszerrel, mind a társadalommal szemben, melyek akár még ma is relevánsak és aktuálisak lehetnek.

És ez teszi kivételessé a mai szappanoperákkal szemben: egy sokkal emberközelibb, barátságosabb, szolidárisabb világ lehetőségét villantja fel, amely, még ha naiv bájával nevetségesen utópisztikus is, humánusabb példát mutathat számunkra, szemben a szenzációközpontú, egyszerű, minimális mondanivalót hordozó „l’art pour l’art” tévésorozatokkal. A mondanivaló pedig úgy kap aktualitást, hogy a *Szomszédokban* a „valódi világban, a valódi Magyarországon” játszódik, legalábbis egy olyan paralell univerzumban, amelyben ott vannak a való élet aktuálpolitikai, történelmi, vagy közéleti történései, ezzel pedig módot ad a történések cselekménybe való beleszövésébe, és így az azokról alkotott, karakter-szócsövön keresztüli véleményalkotásra.

A keresztény értékekben gyökerező, kissé konzervatívnak ható értékeket közvetít rendre a *Szomszédok*. A filmiparban egyedülálló, sorozatokra nem jellemző fejezetvégi szentenciák sokszor nyíltan valamilyen morális üzenettel bírnak. Megható zene kíséretében

hallhatunk életbölcseességeket, intelmeket, alapigazságokat, melyben közös a moralizmus, a puritán, kissé népi-keresztény-konzervatív irányultság, amely az egész sorozatot áthatja. Ha nem is mindegyik történetyszál rendelkezik egyértelműen valamilyen népnevelést célzó funkcióval, mégis, ahogyan azt a későbbiekben is látni fogjuk, számos esetben a fentiekben vázolt az értékeket propagálják, így pedig egy morálfilozófiailag végtelenül tiszta univerzummal találkozunk a képernyőn, egy minta-világgal, amelyben korabeli Magyarország összes problémája megjelenik.

A témáról, és a *Szomszédokról* általában

Propaganda és népnevelés

A címmel próbáltuk mindezt pontosan kifejezni. Ebből kiindulva az abban szereplő három kulcskifejezést szükségesnek érezzük megmagyarázni, hogy az abban szereplő, és a fentiekben vázolt „tételt” a következőkben könnyebben bizonyíthassuk.

Mindkét kifejezés erősen negatív hangzású, az első azért, mert a manipuláción alapszik, és így az „agymosással” azonosítható, a népnevelés pedig valószínűleg a kádárista rendszer társadalompolitikája miatt. A propagandának azonban létezhet olyan célja, amely alapvetően építő jellegű – a *Szomszédokban* is ezzel találkozunk.

Bár már az ókortól kezdve használták a mindenkori uralkodók propagandaeszközöket (gondoljunk csak a császárkori Róma *Panem et circenses* társadalompolitikájára), magának a szónak az eredete a XVII. századra tehető, amikor XV. Gergely pápa kibocsájtotta a *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* dokumentumot, amellyel *de facto* létrehozta a pápai állam propagandaintézményét a katolicizmus elfogadtatása érdekében. (Pratkanis- Aronson, 18.)

A propaganda definíciója szerint egy bizonyost diskurzust folytató csoport törekvése annak integrálására, vagy egy másik kiszorítására, nézetek terjesztése, és feltétel nélküli elfogadtatása, különböző manipulatív technikákkal, amelyek miatt a fogalmat - nem véletlenül - a pejoratív „agymosás” kifejezéssel is azonosítják. A propaganda hatásmechanizmusa lélektani, érzelmi és nem értelmi alapú (Pratkanis- Aronson, 18.), ami azt jelenti, hogy a ratio megkerülésével a tudatalattira próbál hatni,¹ így észre sem vesszük, hogy befolyásolni, vagy meggyőzni próbálnak minket. Irracionális érvrendszerrel, reflexszerű (Huxley, 216.), redukcionista érzelem- ösztönorientált jelképrendszerrel dolgozik, szimbólumokat, demagóg üres frázisokat ismételtet röviden, tömören, és közérthetően (Pratkanis- Aronson, 20-21.). A *Szomszédokban* propagandisztikus elemek lehetnek a képi világban, illetve a dialógusokban, de leginkább magukban a képernyőre vitt morális cselekedetekben.

¹ Ezt a gondolatot Aldous Huxley több tanulmányában is kifejti, a propaganda hatásmechanizmusát a pszichoaktív tudatmódosító szerekéhez hasonlítva. *Propaganda és farmakológia, Meggyőzés vegyszerekkel, Az utolsó forradalom*. In *Moksha- a tudat határai*. 35-36., 176-177., 216.

Itt kell megemlítenünk, hogy népnevelés az őstelevízió intézményrendszerének is egyik alapvető ismérve, amely elitista módon a magas kultúrával rokon módon népművelő, népnevelő funkciójú, túlmutat a pusztán szórakoztatáson, valamilyen értéket közvetítve. Az ismeretterjesztést, a tanítást állítja középpontban, és, hogyha szórakoztató is, azt sohasem önmagáért teszi. Mindez inkább a közszolgálati televíziókra jellemző (Jenei, 32-41.). Az említett didaktikus funkció tehát a makroszintű rendszer szerves része.

A népnevelő funkció megléte a *Szomszédokban* a néhol burkolt, néha viszont nagyon direkt, ám kizárólag „pozitív” értékű didaxisban koncentrálódik, mondhatni népnevelő jellegét ez a kioktató, magyarázó stílus adja (Sándor). Mindez a karaktereken keresztül, verbálisan történik vagy pedig cselekményeik kapcsán – ez utóbbi a leggyakoribb. A kezdeti időszakban maguk az alkotók is túl soknak vélték a didaktikus magyarázásokat, a kioktató jellegét a filmben. Maga Horváth Ádám is félt, hogy túlsúlyba kerülnek ezek az elemek, saját elmondása szerint oda is figyelt ezek másodlagosságára (Vadas, 1989., 137.). Azonban ez mégsem egészen sikerült, hiszen a legtöbb *Szomszédokkal* kapcsolatos írás² pont a népnevelés ezen részét, a didaxist emeli ki, mint a sorozat főbb ismervét és egyedi pontját.

Ennek a didaxisnak sajátos stílusa is van a teleregényben, amely egyrészt következik a telenovellákra jellemző közelképekből (Darab), totálokból, amikor a karakter, erős mimikával, mintegy „kibeszél” a televízióból, közvetlenül a nézőhöz szól. Másrészt pedig a túlhangsúlyozott párbeszédekből, a hosszan kifejtett, (ennélfogva kevésbé spontán, hétköznapias) dialógusokból, amelyek így monologikusnak hatnak (Antalóczy, 2001. 67.). Minden szereplő szépen, lassan, komótosan, erősen gesztikulálva, egy-egy szót kihangsúlyozva végigmondja mondandóját, mintha nem is a beszélgetőtársának, hanem nekünk magyarázna, mindezt pedig egyenesen bele a kamerába, még akkor, ha ez két-három perces egyöntetű monológot eredményez is (Sándor).

Ami viszont egyedülállónak, és célzottan didaktikus jellegű a *Szomszédokban*, az a szentencia, amely minden fejezet végén elhangzik az összes karakter szájából. Ezek a végbölcösségek egy-két mondatos üzenetek, szintén a kamerának elmondva, amelyek velős mondanivalót, vagy éppen kritikát tartalmaznak, így közvetítve direkt propagandisztikus vagy népnevelő üzeneteket (Sándor). Ismét egy ritka jelenségről van szó a tévésorozatok között. Ezen szentenciák csak a 18. fejezettől³ kezdve jelennek meg a teleregényben, azelőtt csak a

² Antalóczy, 2001. 58-61.; György, 311-319.; Sándor; Darab; Orosdy.

³ Ez a rész a *Szomszédok* első szilvesztere, gyakorlatilag ekkor barátkozik össze a Vágási, és Takács család egy közös buli keretében. Amikor a szilveszteri jókívánságokra kerül sor, minden szereplő egyenként a kamerába mondja naivan blőd, de megható kívánságát, az egész országgal megosztva azt („nyugalmat, tisztességet,

színészeket mutatták sorozatbéli, és valódi nevükkel. Az említett rész után még csak tömondatok és a cselekménnyel kapcsolatos megjegyzések hangzottak el, később jöttek a morális üzenetek, amelyek egyedi színfoltjai a sorozatok széles palettájának.

A teleregény mint műfaj

Bár rengeteg külföldi sorozat tartozik e műfajba, Magyarországon kifejezetten (!) a *Szomszédokra* alkalmazzuk e terminust, amely *de jure* kitüntetett helyre helyezi azt a sorozatok között (Pál).

A teleregény (vagy portugál megfelelője, a hasonló jelentésű telenovella) dél-amerikai születésű, és funkciója az lett volna, hogy a drága könyvek helyett egy könnyített magas irodalmat juttasson el nagy tömegekhez. Körülbelül fél óras műsoridővel rendelkeztek, hetenként ugyanabban az időben kerültek képernyőre, ezenkívül irodalmi művek adaptációi voltak ezek. A klasszikus teleregénybe a nézők is beleszólhattak, és ez a spontán interaktivitás a *Szomszédok*nál is megfigyelhető, mint ahogyan az 1987-es szilveszteri rész kapcsán is láthattuk (Pál).

Ennek ellenére a magyar sorozat a fenti definíció alapján felemás módon nevezhető teleregénynek, hiszen a forgatókönyv alapjául nem szolgál semmilyen könyv vagy novella. Azonban a kulturális értékek közvetítésével egyenrangú a morális, erkölcsi értékek terjesztése, amely viszont ott van a *Szomszédokban*, a teleregényre jellemző filmművészeti megoldások (hosszú beállítás, totálok, kimunkált, hosszas dialógusok [Antalóczy, 2001. 67.]) miatt mégis teleregénynek keresztelték el az alkotók, ennek nyomatékosítására nevezik fejezeteknek⁴ a részeket.

Antalóczy Tímea a szappanoperákon (melynek altípusa a teleregény) belül két fajtát különít el, melyek közül a másodikba sorolható a *Szomszédok*: realista ábrázolásra törekszik, a cselekménye a mindennapi élet eseményeit igyekszik képernyőre vinni, kifejezetten nemzeti

egészséget stb.”), miközben a képernyőn a sorozatbéli, és „civil” név is megjelenik. Amikor Julcsira kerül a sor, ő felkiabál a panelház ablakaiból kikukkantó embereknek: „*Felnőttek: csináljatok nekünk boldog újévet!*” (18. fejezet, 30:13) Horváth Ádám ezután számos levelet kapott a nézőktől, melyek a jelenet megindító voltát emelték ki. Innen jött a készítő és az írók azon ötlete, hogy a fejezetvégi szentenciákat rendszeressé tegyék. (Nap-Kelte).

⁴ Az 1.-től a 18-ig résznek nevezik az epizódokat, eme több szempontból is mérföldkőnek számító résztől kezdődően lesznek ezek *fejezetek*, - amely csupán elnevezésbeli különbség. A számozás a 20. fejezettől történik arab számokkal, addig római számokat használtak. A dolgozat folyamán a könnyebb érthetőség kedvéért csak arab számokat használok fejezetjelölésként.

realitással. Ilyen sorozat például a nálunk is futott *Isaura*, továbbá a brit szappanoperák, mint például az *EastEnders*. Majd később látni fogjuk: mindkét hatás közvetlenül érte a *Szomszédok* alkotóit. Az időtényezőt tekintve „rögzítetlen létezésű” („*unrecorded existence*”) univerzumban játszódik, amely azt jelenti, hogy az epizódok végén a sorozat szerinti cselekmény folytatódik tovább, tehát a nézők valós életéhez igazodva a *Szomszédok* virtuális világában is eltelik két hét az egymást követő epizódok között (Antalóczy, 2001. 18-21.). Tehát a cselekmény „hibernálatlanul” folyik tovább, együtt haladva a mi „tér-idő kontinuumunkkal”. Aktualitása pedig módot ad a mindennapos véleménynyilvánításra.

A Szomszédok története

Magának a teleregénynek az ötlete az Angliából hazatérő Czető Bernát László nevéhez köthető. 1985-ben járt kint egy kéthetes ösztöndíj keretében, ahol megismerkedett az *EastEnders* producerével is, és így első kézből szerezhetett információkat egy hasonló filmsorozat készítéséről. Ekkor fogalmazódott benne egy magyar sorozat elkészítése is, de határozottan a brit telenovella mintájára, mivel saját elmondása szerint az amerikai szappanoperák „*vackok voltak*”. Így maradt az *EastEnders*-féle munkáséletszerű paneltörténet-verzió. Bernát László hazatérve az MTV-n belül promóciós munkába kezdett, a film megvalósítására képes embereket keresve. Így alakult ki a forgatókönyvírói trojka: Polgár András, Szabó György és Miskolczi Miklós, Bernát László dramaturg vezetésével (Vadas 1989. 6-16., 73.).

Három különböző könyv készült, melyek kezdetben még nagyban különböztek a későbbi *Szomszédoktól*. A sorozat címe *Szóló utca* lett volna, amely a lakótelepi utcanévre utal (Antalóczy- Kálmán, 231.), és maguk a szereplők is teljesen mások voltak: például Vágásiék idősebb, háromgyerekes házaspárként, Mágenheim Ádám pedig tévészerelőként (!) szerepelt volna. Azonban a legfőbb probléma a háromféle forgatókönyvből származott: a cselekmény így háromfelé esik szét, és ezért kellett egy dramaturgon túli személy, aki a BBC módszere szerint összefogja, és egységessé formálja a produkciót: ezért keresték fel végül Horváth Ádámot. Ő változtatott az eredeti terveken, ő alakította át a házaspárokat, és ő gyúrta egybe a három cselekményszálát (a három forgatókönyv közül kettőt összevonva született a

Szomszédok első fejezete*). Ezután lett Horváth Ádám a sorozat meghatározó alakja (Vadas, 1989, 70-75.), amely megkívánja, hogy bővebben szóljunk róla.

1957-ben került a Magyar Televízióhoz mint külsős, 1959-től pedig már hivatalosan a televízió rendezője, többször vállalt vezetői pozíciót, (MTV vezető rendező, MTV elnökségének tagja, MTV elnöke, MTV főrendezője), emellett számos díjat tudhat magáénak (Balázs Béla-díj, Érdemes művész, stb.). Életművében szinte minden műfaj megtalálható: tévéjátékok (*A gépírók*, *Kiskirályok*, *Alibi* stb.), sorozatok (*Széchenyi napjai*, *Életképek*), de ő rendezte a Himnusz Hősök téri felvételét, valamint Nagy Imrének és mártírtársainak újratemetését is (Wikipedia).

Egy ilyen óriási tekintélyű, de még nagyobb szaktudású és tapasztalatú rendező került tehát az új magyar teleregény élére, és rögtön eszközölt is számos újítást, amelyek a magyar sorozat végleges, általunk is ismert formáját meghatározták. A karakterekről már szoltunk, de az ő ötlete volt az is, hogy a beköltözéstől kezdve láthassuk őket (eredetileg *in medias res* indult volna a sorozat: a karakterek már évek óta a panelház lakói). A forgatókönyvíró gárda 1989-ig változott (először Polgár András maradt Zimre Péterrel, majd helyére jött R. Székely Júlia), ezután teljes egészében Horváth Ádám produkciója lett a *Szomszédok*, ugyanis ő kezdte el írni a forgatókönyvet is, ezzel együtt pedig elmaradt a dramaturgia – így már teljes egészében ő írta és rendezte is a teleregényt (Vadas, 1989. 68-74.).

Bár egyedül írta a forgatókönyvet, (Nemcsák Károly szerint) „*hihetetlenül mobil volt*” olyan tekintetben, hogy mások ötletét, véleményét elfogadta (Frizbi), és beleírta abba (mint mondja egy interjúban, ő is kifogyhat az ötletekből [Vadas 1991. 27.]). Ugyanakkor az aktuálpolitika is alakított a forgatókönyvön, vagy adta egy történetyszál, cselekménysorozat alapját (Vadas, 1989. 77.). Hangsúlyoznunk kell tehát, hogy Horváth Ádám személye és szakmai munkássága, a fentiekben vázolt sokrétű kötődés miatt, alapvetően meghatározzák a *Szomszédok* univerziumát, a karakterek megformáltságát és a „*moralizáló mese*” népszerűsítést célzó elemeit.

Alacsony költségvetésű, egykamerás felvétellel készült, az akkori szinten professzionálisnak számító technikával (Vadas, 1989. 152.), ennek is az eredménye a sok közelkép, és totál. Egy-egy fejezetet kéthetente, csütörtökön este sugároztak. Az epizódoknak

* A 18. epizódtól használják a „fejezet” kifejezést, addig „résznek” nevezték azokat. A dolgozatban a szóismétlés elkerülése végett mindhárom (rész, fejezet, epizód) kifejezést használjuk, a bibliográfiában pedig kizárólag a „fejezetet”.

nincsen külön címe, csupán a fejezet száma, és a 20. résztől kezdve az adás napjának dátumát is feltüntették.

A három család a gazdagréti Lantos utca 8. szám alatti lakóház első emeletén él, a valóságban ez a Gazdagréti lakótelep Csiki-hegyek utca 1. számú háza, a stáb az első emeletet vásárolta meg, mivel így olcsóbb volt, mint bérelni,⁵ három lakásában az említett Vágási–Mágenheim–Takács családok életterét rendezték be, a negyedikbe a Gábor-Juli Stúdiót, ami egyben a színészek pihenőhelyül is szolgált (Wikipedia).

Napjainkig négyszer ismételték a *Szomszédokat*, a másodiknál az alkotók magyarázatokat próbáltak beleszőni a képi világba szövegbuborékokkal, melyek számadatokat, a fiatalabb generációknak ismeretlen információkat, időnként viszont szarkasztikus, gunyoros megjegyzéseket tartalmaztak. Csak az első öt epizód készült el ilyen formában, Horváth Ádám ugyanis megtiltotta a hírhedt „buborékos verzió” további sugárzást (Népszabadság on-line).

Az első próbaadást 1987 februárjában (Frizbi), míg az utolsót 1999. december 30-án adták le, amely megmosolyogtató, szelíd naivitásával és szürrealizmusával tipikusan „szomszédokosra” sikerült. Bár a kezdeti költségvetése magas volt a sorozatnak,⁶ 1999-ben az MTV-nek fizetési nehézségei támadtak, hiszen ekkor már a kereskedelmi televíziók óriási konkurenciát jelentettek, így Bujtor István producer a teleregény befejezése mellett döntött (Antalóczy-Kálmán, 232.). A sorozat mögött álló intenciókkal kapcsolatban felmerülhet a kérdés, hogy lehetnek-e mindennek politikai okai, elsősorban az ideologikus jelleg miatt (Orosdy, Antalóczy, 2001. 47., 58.).⁷ A továbbiakban éppen az vizsgáljuk, hogy a különböző aktuálpolitikai események mennyiben és hogyan nyomták rá bélyegüket a sorozat tematikájára, megszerkesztettségére és alapvető mondanivalójára.

⁵ (Vadas, 1989, 132.) Ez az adat egy 1989-es Horváth Ádám interjúból derül ki. Érdekeség, hogy a 2005 márciusában, Antalóczy Tímea-Kálmán Zsuzsa szerzőpárosnak adott interjújában bérelt lakásról beszél, sőt több régebbi adatra rosszul emlékszik vissza, például a kezdeti forgatókönyvírókról, illetve Czető Bernát László angliai útjáról (ő Amerikát említ) Antalóczy- Kálmán, 231.

⁶ 1987-ben 30 millió forintból gazdálkodhattak az alkotók 19 részre. Vadas, 1989. 144. De Nemcsák Károly is arról beszél, hogy a színházi fizetésének háromszorosát kapta anno fizetésként (Frizbi).

⁷ Mint az ismeretes 1999-ben bontakozik ki az Orbán kormányzat médiapolitikája, melynek során például jobboldali-konzervatív médiumokat kezdtek anyagilag támogatni, erősen a többi rovására (Monori, 281-283.).

A politika megjelenése a sorozatban

Ahogy azt már az előzőekben is említettük, Horváth Ádám személye alapjaiban meghatározza a *Szomszédok* által képernyőre vitt világot. A sorozat még a kádárizmusban, 1987-ben kezdődik, az alkotója, Horváth Ádám régóta a magyar televíziózás oszlopos tagja, nyilvánvaló, hogy a kádárizmus hivatalos ideológiájának (marxizmus-leninizmus) egyes elemei hatottak rá, és így akarva-akaratlanul megjelennek műveiben. Egy művészre, szerzőre megkérdőjelezhetetlenül hatnak a külvilág ingerei, eszméi, így a *Szomszédokban* jelen vannak szocialista értékeket propagáló motívumok. Ezzel nem azt állítjuk, hogy ez egy szocialista/ posztiszocialista propaganda-film vagy a rendszer terméke, egyszerűen csak megtalálhatóak benne enyhe szocialista örökségként azok az elemek, amik az *ancien régime* hivatalos ideológiájának a szerves részét képezték – itt elsősorban pozitív értékekre gondolunk. Mindez nem lehet merő véletlen, ezek az elemek pedig központi jelentőségűek a sorozatban, és a morális értékekkel egyetemben kicsit alapul is szolgálnak a *Szomszédok*-értékrendszerben (György). A karakterek kifejezetten szeretik a munkát, szkeptikusak a külföldiekkel kapcsolatban, elítélik az arisztokratizmust, gazdagságot a kisszerűség javára, és foglalkozásbeli összetételük is nagyban a „munkásságra” alapszik. (Mindössze két értelmiségi⁸ van köztük!) A kádárista rendszer eszményi, szocialista emberképe pont ezekkel a tulajdonságokkal rendelkezik, sarkítva ekképp viszonyul a világ effajta problémáihoz, bizonyos értelemben a *Szomszédok* karakterei is szocialista archetípusokat testesítenek meg. Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy véleményünk szerint nem a kommunizmust propagáló, szocialista realista alkotásról, csupán az innen jövő, önkéntelenül átvett motívumok jelenlétéről van szó.

Mint ahogy azt már említettük, a *Szomszédok* egy rendkívül kivételes sorozat, hiszen egy olyan párhuzamos világban játszódik, amelyben ugyanazok a közéleti események történnek, mint a mi, valós világunkban (kéthetes csúszással) (Orosdy). Ha úgy tetszik, a *Szomszédok*, egy második Magyarország, a maga idealizált szereplőivel (Darab), és

⁸ Ez Mágenheim Ádám, és Vágási Jutka. Rajtuk kívül azonban értelmiségiek még munkatársaik, de ami fontosabb (mert állandóbb szereplők) Jutka szülei, ők azonban mellékszereplők, ráadásul e kivétel inkább erősíti a szabályt, mivel Szölőssy doktor az egyik legunszimpatikusabb figurája a teleregénynek.

cselekményeivel, realistán bemutatva, így próbálva tükrözni a magyar életet, viszonyokat, és rámutatni a különböző társadalmi problémákra és hiányosságokra (György, 313.).

A *Szomszédok* nemcsak, hogy komolyan veszi önmagát, hanem tud is önmaga létezéséről. Olyannyira jól sikerült e paralell világ, hogy magában a filmben is létezik egy (vagy inkább a) *Szomszédok* nevű sorozat. Mindezt egy sor remek kikacsintás bizonyítja, melyek egyrészt erősítik a realitáshoz való hasonlóságát, másrészt pedig rendkívül jól működő, humoros jelenetek. Példának okáért maguk a lakók is nézik a *Szomszédokat*. A 8. fejezetben Julcsi Takácséknál nézi, ekkor még nincs tévéjük (29:46), és Sümeghy is arról beszél a 98. epizódban, hogy csütörtökönként a „magyar *Dallas*”⁹ van adásban (15:42).¹⁰ Itt áll előttünk tehát egy olyan sorozat, amely egy párhuzamos Magyarországon játszódik, és amely közli is a karaktereken (Sándor), mint szócsöveken keresztül az aktuális politikai eseményeket,- ez a szócső jelleg viszont bizonyos szubjektivitással jár. Éppen ezért felmerülhet a kérdés: politikailag milyen irányba elfogult a sorozat?

A kádárista Aczél-nomenklátúra az *ancien régime*-ből való ön,- vagyontmentése, és kulcspozícióik megőrzése egy (Romsics, 193-199.), a nyugati, új „birodalomnak” (vagy Bogár László szavaival élve, „új szuverenitásgazdának) is tetsző, tehát nyíltan liberális elveket hangoztató, kollaboráns párton keresztül történt, ez az SZDSZ-MSZP, kezdetben a FIDESZ (Nemeskürty, 224.). E politikai elitnek nyíltan szakítania, és szembefordulnia kellett a múlttal, ami meg is történt a felszínen, gondoljunk csak a hisztérikus, liberális antikommunista kampányra (Gáti, 39-43.), amely őszinteségét később majd megcáfolja a koalíció. Ennek a kontinuitásnak a leplezésére szolgál a – ismét Bogár László találó szavaival élve¹¹ – „mutatványosbódé” üzemeltetése, vagyis a '89-es, látványos rendszerváltoztató események (legjobb példa erre Nagy Imre és mártírtársai újratemetése¹²), és azok fennen hangoztatása, párhuzamosan azzal, hogy a köztudatban tartjuk: itt rendszerváltozás történt, *tabula rasa*, ŐK mennek, MI jövünk. Ez utóbbi koncepció rendkívül jól nyomon követhető a *Szomszédokban* is.

⁹ Darab Zsuzsa is ekképp nevezi a *Szomszédokat* idézett írásában.

¹⁰ Létezik egyébként egyfajta visszacsatolás is a „való világból”, névleg, hogy a nézők nem tudnak elvonatkoztatni a szereptől, és a karakterükkel azonosítják a színészeket, azok nevén szólítják őket stb. Ebből adódó vicces szituációkról bővebben Vadas Mihály két riportkönyvében számolnak be a színészek.

¹¹ Bogár László erre vonatkozó írásait lásd: Magyarország és a globalizáció (Bp., Osiris Kiadó, 2006.), Bokros újratöltve (Bp. Kairosz Kiadó, 2006.), Magyarország felszámolása (Bp. Kairosz Kiadó, 2008), Idegrendszerváltás (Bp. Kairosz Kiadó, 2009.).

¹² Egyébiránt, az újratemetés tévéközvetítését is Horváth Ádám rendezte.

A sorozat kezdettől fogva ellenségesen viszonyul a kádárista pártállamhoz, (és az orosz megszállókhoz) ami nem csoda, hiszen a kezdetekkor már válságban van a rendszer (György, 316). Rendkívüli nyíltsággal beszélnek ki az „elvtársakat”, kollektív felelősség alá vonva őket. Legjobb példája ennek Jutka egy igen konkrét, 1988-ban elhangzott mondata: „*Azt mondtam, hogy akkor torzult el a politika és gazdaság, hogy most ennyi bajunk van.*” (40. fejezet, 10:08). A sorozatban e két fél, az ártatlan „kisemberek” és a nomenklatura között van politikai csata, ha úgy tetszik, ami a régi rendszert alkotók és magának a kádárista rezsimnek a bírálataiban merül ki.¹³ Ám ez a „mi- ti” megkülönböztetés egyáltalán nem önkényes, és így nem is feltétlenül pejoratív. A másik oldalon is alkalmazzák, például amikor Bakonyinak világossá válik, hogy nem ő lesz a fő erdőszmérnök (ezt a posztot János kapja), barátai ekképp nyugtatják: „*Nem baj, maradsz velünk, legalább barátok közt [sic!] leszel.*” (45. fejezet, 23:50).

Történelmileg pont szerencsés időpontban kezdte meg működését a Szomszédok, (Sándor) ugyanis pont lendületbe jövésekor indult meg, és csúcsosodott ki a rendszerváltozásnak (ezért fontos korrajz is egyben). Ezzel kapcsolatban állandóan a „változás” jelentőségét hangoztatják a szereplők, olykor messzemenően idealista módon, reménykedve a válságból való kilábalásban, és egy jobb jövőben. „*Régi rendszer, rendszerváltás előtt stb.*”... Sohasem nevezik nevén a kádárista rendszert: nemhogy kádárizmus, 1989 előtt a szocializmus meghatározás sem hangzik el, utána pedig diplomatikusan, és apolitikusan a fentiekben felsoroltakat használják. A „demokrácia” vagy „kapitalizmus” elnevezés (utóbbi pejoratíve) viszont el-elhangzik a posztkádári rendszerrel kapcsolatban, tehát a diszkontinuitás mégis tematizálódik. Mindez a sorozat végéig pontosan nyomon követhető.

Gyakorta politikai állásfoglalások is elhangzanak (Orosdy), de burkoltan és alig észrevehetően, amelyre Horváth Ádám figyelt is.¹⁴ Mégsem lehet megkerülni az olyan jeleneteket, mint amikor Taki bácsi félmondatban elintézi a taxisblokáddal kapcsolatos problémákat (74. fejezet, 00:20), míg Kutya hosszasan monologizál a kamerának arról, mennyire „*furcsán ünneplik a március 15-ét*” azok, akik a Bokros-csomag ellen tüntetnek a Hősök terén¹⁵ (212. fejezet, 09:44).

¹³ „*Ez a TI bukásokat Kenéz, TI adósodtatok el csontig, és MI fizetiünk!*” (149. fejezet, 21:10). Ti- Mi, megnevezetlenül találva Géza bácsi (nyomdász), és Kenéz elvtárs (sic) vitájában a kettészakadt tábor.

¹⁴ A Nap-keltének adott interjújában elmondja, azt akarta propagálni, hogy el kell menni szavazni, de azt nem, kire.

¹⁵ 232. fejezet, 1996. március 14.

Felmerül a kérdés: vajon a kádárista pártállam beleszólt-e a sorozat készítésébe, hiszen több alkalommal is éles kritika fogalmazódik meg a rendszerrel kapcsolatban. „A tv egyik vezetője rendszeresen megnézte, de nem szólt bele”, mondja Horváth Ádám, (Vadas, 1991. 24.) aki másik két interjújában is cáfolja, hogy bármiféle ellenőrzésben vagy cenzúrában részesült volna a kádárizmusban (Nap-Kelte, Mokka). Ennek oka valószínűleg a fent leírtak: a *Szomszédok*, ha képvisel is valamilyen ideológiát, az a posztaczéli, finoman neoliberokrata eszmeiség, ennek megvalósulásához pedig nem volt szükséges beavatkozásra, erre a garancia magának a rendezőnek a személye volt.

S bár a sorozat politikai terheltségét fontosnak tartottuk röviden felvázolni, a mélyebb politikai-ideológiai vonatkozások nem képezik további elemzés tárgyát, hiszen a dolgozat elsődleges célja a sorozatban megjelenő népszerűvelést célzó elemek vizsgálata.

A „moralizáló mese”,- morális üzenetek

A teleregényben felvonuló propagandisztikus, illetve népnevelő elemek egyik szintje amikor az egyes karakterek szájából elhangozva hallhatunk üzeneteket, avagy a velük történt események, az ő cselekedeteik hordoznak magukban erős mondanivalót. Történik mindez azok mentalitásán, attitűdjén keresztül, ami végtelen leegyszerűsített, totálisan sematizált, és lehetővé teszi az azonnali (akár külső alapján történő) megítélést: a *Szomszédok*-univerzum kettéosztott társadalma jókból és rosszakból áll.¹⁶ A dolgozat terjedelmi korlátai miatt nem áll módunkban az összes negatív, pozitív, illetve átmeneti (erről később) karaktert bemutatni, csupán azokat, akik a legjobb példának bizonyulhatnak témánk szempontjából, és illusztris módon adnak egy-egy követendő mintát, ellenmintát (György, 313), végtelenen sztereotipikus Horváth-archetípust.

Pozitív karakterek

Egyszerűen nevezhetjük őket „jóknak” is. Az ő szájukon keresztül hallhatjuk a legtöbb erkölcsi példabeszédet, a pozitív üzeneteket vagy éppen az aktuális rendszert bíráló mondatokat. A „jók”, a teleregényre egyedülálló módon jellemző bölcsességekben felháborodnak az egyszerű, hatalomnélküli, kisembereket ért sérelmeken, társadalmi igazságtalanságokon, melyek miatt természetesen a „nagyokat”, vagy „azokat ott fenn” okolják. Minden hasonlóan pozitív szereplő puritán életmódról prédikál, megveti a kirívó külsőségeket, a pénzt, a hatalom minden formáját, az arisztokratizmust, és csupán saját kis világa, egzisztenciája fenntartására törekszik. Ők az egyszerű dolgozók, akik nem vágnak rangra, előbbre jutásra, csak szeretnék tenni a dolgukat, hogy aztán vacsoránál elfogyaszthassák jól megérdemelt sörüket, vagy konyakjukat, és nyugodtan átvészelhessék a viszontagságos, sokszor bűnesetektől és akciótól sem mentes lakótelepi életet (György, 313., Sándor). Mégis, nem rendezői,- forgatókönyvírói szócső-mivoltuk teszi őket hatásos üzenethordozóvá, hanem nemes cselekedeteik, illetve adott szituációkra adott válaszuk vagy reakciójuk. Követendő példák ők – minták.¹⁷ Érdekes módon a főszereplők javarésze „jó”, és

¹⁶ Horváth Ádám: „Ez egy moralizáló mese, ebben mindenki kicsit csúnyább, kicsit szebb, mint ahogyan a mesében lenni kell.” Vadas, 1991. 24.

¹⁷ Ugyanő: „Ezeknek az embereknek valamivel jobbaknak, példamutatóbbaknak kell lenniük, mint az átlag, különben funkcióját veszti [!] az egész történet.” Vadas, 1989. 136.

úgy tűnik, mintha a gonosz, környező világ (a mellékszereplők) gördítenék eléjük az akadályokat, csak azért, hogy ők diadalmaskodva, az erényesség, és becsületesség legnemesebb eszközeivel felülemelkedjenek rajtuk (György), és megoldják a problémákat.¹⁸ Az alábbiakban a főszereplő három család családfőit mutatjuk be, mint a moralizáló mese pozitív szereplőinek archetípusait.

Taki bácsi (továbbiakban Taki), teljes nevén Takács István, az egyik legjobban előadott, leghitelesebb figura, amely Zenthe Ferenc zseniális játékának köszönhető. Becsületessége a törvények betartásában is szembetűnő (György, 314), legjellemzőbb mondata erre a „számla nélkül semmit”, de többször hangoztatja, hogy nem szereti a „fusizást” és az „illegalitást” – Taki így a becsületesség mintaképe (Sándor).

Véleményének gyakran hangot ad, remek példa erre az, autószerelő műhelyből való kilépése, amikor egy erkölcsi tanórát tart (ex)főnökének („Megmondtam magának, olyan ember vagyok, aki akkor megy át az úttesten, amikor zöldet mutat a lámpa! [...] Hát maga egy csaló ember!”), de idézhetnénk azt az egy magvas mondatot is, amelyet a csalni akaró, már kinézetében is ellenszenves munkatársának mond: "Kotródj innen, és próbálj emberré válni!" (8. fejezet, 07:15).

A populáris kultúrában „magyar Bobby”, vagy a „gazdagréti Batman” néven elhíresült Vágási Feri karaktere az abszolút példakép, minden területen makulátlan, és becsületes. Dolgos, már-már nevetségességbe nyúló módon szereti a munkát, a sorozatban végig két műszakot vállal, otthon „maszekol”, vagy fát, bútort pakol. Emellett Feri esete illusztrálja, hogyan lehet lelkesen, becsületesen, egyszerű, kétkezi munkával tisztos, stabil egzisztenciával rendelkező családapává válni, „legalulról” jön, s végül egészen felelősségteljes beosztástölthet be. *Cursus honorum*a során az állami gondozottságtól újságyszerkesztőig, számítógépes szakemberig jut el. Egyszerűen fogalmazva Vágási Feri a „selfmademan proli”, bizonyítva ezzel, hogy Magyarország is a lehetőségek hazája, csak dolgozni kell (Sándor).

Mágenheim Ádám (továbbiakban Mágen) rendkívül művelt, intelligens, értelmes, humoros ember. A felsoroltak (és a filmsorozat) szerint akár vezető beosztású is lehetne, ám neki elég a mentőzés, amely nemcsak munka, hanem, saját szavaival, „életforma” is, melyet a másokon segítség örömeért végez. Végzettsége (sebész-belgyógyász), és három nyelvvizsgálója

¹⁸ Ugyanő: „A körülmények ugyanolyan csúnyák, és rosszak, mint a valóságban, de ezek az emberek minden alkalommal egyfajta próbát kell kiálljanak.” Uo.

ezt lehetővé tenné, ám ő szereti ezt az életstílust, és ezért nem is szeretne rajta változtatni, annak ellenére sem, hogy e szerény kisszerűsége állandó konfliktusokat szül feleségével.

Mágen a hűség mintaképe is, pedig több alkalommal is megkörnyékezik, ám ő mindannyiszor ellenáll a kísértésnek. Saját elmondása szerint Horváth Ádám fokozottan odafigyelt arra, hogy nem szabad *„elveszteni azt a szimbólumot, amit egy mentőorvos tisztessége képvisel.”* Nézői levelek bizonyítják, hogy Mágenheim doktor hűségét és minden körülmények között erkölcsös viselkedését a közönség maga is elvárta (Vadas, 1989. 136.).

Negatív karakterek

Érdekes, hogy a teleregényben a főszerepet játszó negatív alakok, úgy mint az első száz részben Sümeghy vagy Góliát, vagy éppen az aljas főnökből taxishiénává, majd hajléktalanná züllő Ernő bácsi mind jelentős javuláson mennek keresztül, míg a kevésbé jelentős mellékszerepeket betöltők sorra „rosszak” maradnak.

De mitől is lesz valaki a *Szomszédok*ban rossz? Először is (és ez fokozottan jellemző) a kinézete alapján. A gonosztevők rendre napszemüveget viselnek, bőrkabátot, és az átlagnál hosszabb haját. Ez a sztereotipikus kinézet minden bűnöző karakter esetében tetten érhető: az Almát megtámadó, majd Ferivel verekedő két alak fekete bőrdzsekit visel borostás arccal (1. ábra). A „rosszfiú kinézettel” kapcsolatban a szereplők is számos esetben kifejezik véleményüket. Feri például aggódik az első jelenetben, mert Böhm kiszúrta a rajta levő kabátot, Lenke pedig meglepődik, amikor a szintén bőrdzsekis, motoros Laciról (Alma barátja) kiderül, hogy érettségije van: *„Te érettségiztél? Ezt nem gondoltam volna... Akkor minek jársz ebben a bőr maskarában? [...] Megvan róla a véleményem... [...] de te meglepően rendes gyerek vagy. Egyél egy kis mákos tésztát!”*¹⁹

Bűnözőknél is gyakran előfordul, és talán a következő két példa világít rá legjobban, hogy a bőrdzseki mellett a napszemüveg is a „rosszfiúk” szimbóluma a sorozatban. Julcsit az egyik este egy öltönyös, jólöltözött, mézes-mázás modorú, Albert nevű pedofil próbálja becsalni a házba (2. ábra), süteményt ígérve neki, természetesen napszemüvegben (22. fejezet, 19:36). Az Alkotás presszót kirabolni próbáló (182. fejezet, 13:50) banditák is napszemüveget viselnek (bűnözési hajlamuk fokozatát mutatja a rajtuk lévő bőrkabát is). És

¹⁹ E két esetkor még a sorozat legelején vagyunk. Horváth Ádám forgatókönyvírói, rendezői bravúrként e kinézettel mintegy „becsapja” a nézőket: az ember „rossznak” ítéli meg az alapvetően „jó” figurákat, akikben aztán kellemesen csalódik (2. fejezet, 19:34).

mindebben mi olyan érdekes? Az, hogy mindkét eset sötétben (sőt, a pedofil-ügy egy lépcsőházban!) történik, ahol és amikor napfény híján nincs értelme a napszemüveg viselésének, tehát mindkétszer csak indikátorként működnek ezek a tárgyak: a gonosztettet előre jelző funkcióval bírnak.

Az öltöny és a selyemkendő is ilyen sztereotipikus rosszfiú-ruhadarabok, bizonyos csoportok (nyugati, kapitalista kereskedők, gyanús művészek, mint Sümeghy az elején, bürokrata vagy a nómenklátúra) viseletei ezek, akiket a *Szomszédok* pozitív karakterei nem szeretnek. Ha bármikor megjelenik egy ilyen figura a képernyőn, az rögtön rosszat jelent – pláne ha az a bizonyos, baljós háttérzene kíséri a karakter feltűnését.

A továbbiakban egy olyan negatív karaktert mutatok be, aki érdekes módon éppen politikai elkötelezettsége miatt nevezhető negatív jelenségnek a sorozatban. Ő Bakonyi elvtárs (sic!), aki nevezékéből adódóan a „*régi rendszer*” egyik aktív politikusa, a nómenklátúra tagja, kapcsolati tőkéje felnyúlik a párt felső soraiba is, és ezt sokszor ki is használja. Jánossal állandó konfliktusban áll, egy ízben Mágennel is összetűzésbe kerül, amikor az gazdag anyját egy szerényebb kórházba szállítja, és nem oda, ahova ő kívánta. „*Én igazgató vagyok a faiparból, majd meglátja mi lesz, ha megmozgatom a kapcsolataimat!*” (23. fejezet, 15:15),- hasonlóan bagatell, mégis fenyegető kijelentéseket hallhatunk tőle máskor is.²⁰ Feleségét rendszeresen megcsalja, és gyermekével is kifejezetten rossz a kapcsolata, annak iskolai teljesítményével nem törődik. Bakonyi később sem mutat semmiféle hajlandóságot a javulásra, notórius rosszakaró bürokrata. A 298. fejezetben (15:35) tér vissza (immáron bőrkabátossá degradálódva, hiába, az öltönyös sem vész el, csak átalakul), Dénes bácsit próbálja megvesztegetni, majd előadja elképzelését, miszerint kényelemből, terepjáróból szeretne vadra lőni.

A panel

A Lantos utca 8. egy igazi közösségi ház, ahol a szomszédok végtelenül jó viszonyban vannak, segítik egymást ahol kell, és aktív résztvevői egymás életének. Nem csak egyszerű lakótömb, hiszen itt kulturális szórakozási lehetőség (alagsorban berendezett olvasószoba) és cserebolt is található. A lakók egymással békében, szeretetben élnek, vágynak egymás

²⁰ A megfoghatatlan fogalom nem a szerző hibája, Bakonyi ugyanis így mutatkozik be vagy ekképp határozza meg beosztását.

társaságára, segítik egymást, amivel csak lehet, így a hagyományos alapegység, a család egy lakóközösséggé tágul (Darab). Együtt szórakoznak, örülnek, mulatnak. Többször is hangot adnak annak, mennyire jól működő közösség ez, melyet kiválóan bizonyít néhány idilli képet sugalló idézet: „*Nagyon szépen élünk itt is!*” (Taki- 186. fejezet, 02:00). Ugyanezen epizód végén Feri: „*Azt állítják, a lakótelepi emberek zárkóztak és gyűlölködők. Nálunk meg csak pezseg az élet! Mint a mesében!*”. A 262. epizódban Vágásiék: „*Hogy örültünk tíz évvel ezelőtt ennek a kis lakásnak, amikor Janka nénitől ideköltözhettünk! Azóta sokan elköltöztek, de ezen az emeleten [ahol a három főszereplő család lakik] csak két gyerekkel lett több.*” Erre Feri: „*Nem mondom azt, hogy nem lenne jó még egy szoba ehhez a lakáshoz, de én nagyon megszerettem.*” (262. fejezet, 28:02). Kutya egy utópikus közösség képét vázolja: „*Nálunk mindenki lapátolt, jókat nevtünk, még hógolyóztunk is, ittuk Lenke néni forralt borát, mert ez kedves asszonyom, egy ilyen közösség!*”²¹ Megható, ahogyan a *Szomszédok* barátságáról beszél, és valóban, ez egy ilyen ház: mindenki barátja mindenkinek.

A házban mindenki egyformán dolgozik, tesz a közösségért, mert így helyes. Abszurd módon, még olyan is előfordul, hogy az idősek (Kutya és Sümeghy) járőrszolgálatot szerveznek, mert megszorodtak a lopások a környéken. Egy mindenkéért, mindenki egyért, mindkét állítás igaz. A mindenki egyért (a közösségért) elvre az előzőekben már láttunk néhány példát, az aforizma második felének kapcsán szintén számos jelenetet idézhetünk fel.

Figyelemreméltó az első emeleti lakók szakmája,²² képzettsége, szaktudása, ugyanis totálisan kiegészítik egymást, és így gyakorlatilag egy önellátó részleget alkotnak (György, 314). A Magenheim család az egyetlen, ahol van telefon (persze csak kezdetben), ésszerű módon tehát mindenki azt használja. Magenheim a gyógyításban szerzett szakértelmét több alkalommal is a közösség érdekében használja: bárkinek bármilyen egészségügyi problémája van, ő rögtön megmondja, mit kell tennie. Ez talán a legnagyobb kincs, amivel a közösséget segítheti, és ő ezt önzetlenül meg is teszi, lelkiismeretétől és a Hippokratészi eskütől vezérelve.

A Takács család egy másik technikai vívmánnyal rendelkezik, amivel jószándékúan elvisznek bárkit: ez pedig a taxi. Magenheimék autója előtt ők fuvarozzák a családot, Taki

²¹ Ezzel kapcsolatban egy kis politikai párhuzam Kutya szájából: „*Szerintem azért ilyen az egész társadalmunk, mert a legtöbb házban még a közös dolgokban sincs egység. Akkor, hogy legyen az országházban?*” 203. fejezet 27:23).

²² A rendező tudatosan válogatta össze e különböző foglalkozású szerepeket, hogy minél szélesebb társadalmi tablót nyújtson (Nap-kele).

taxisként tökéletesen ismeri a várost, ha ismerőst visz, nem is kapcsolja be a taxiórát, természetesen ingyen viszi haza vagy a munkahelyre a szomszédokat.

Úgy gondoljuk, Feri az, aki a legtöbbet teszi a közösségért, elsősorban gyakorlati tudásának köszönhetően, a téma szempontjából talán az ő példája lehet a legérdekesebb. Először is, igazi szakember, gyakorlatias barkácsoló, nyomdász végzettségű, de ért a villanszereléshez, a szerelés a hobbija, ebből kifolyólag számtalan alkalommal kéri a segítségét a panel lakói. Legelőször a világítást állítja helyre a lépcsőházban, Magenheimék tévéje Flóra születésekor elromlik, ezt is Feri szereli meg. Feri a legfáradtságosabb munkát is ingyen végzi, a közösségért. A 252. epizódban huligánok graffitit rajzolnak a ház belső falaira, ingyen lefesti azt: „*Itt éktelenkedik ez a szörnyűség hetek óta, eltiintetem!*” (15:09). A 121. fejezettől saját számítógéppel rendelkezik, természetesen ezt is „a közösség szolgálatába állítja” az alagsorban, az olvasószobában rendezi be kis „*maszek irodáját*” (ahol később otthoni „*számítógépes munkákat*” végez majd), és számítógépen adatbázist készít a lakókról és arról, hogy ki mennyi pénzt fizetett be. Mindezzel pedig óriási segítséget nyújt a technika csodáján ámuló Kutyának, szintén ingyen.

Bóhm atyáskodása, és a ház lakóiért végzett önzetlen munkája szintén fontos eleme a panelház már már utópisztikus közösségének. Tucatnyi példa bizonyítja gondoskodó jellemét, amelyek nem gyakorlati segítségek, inkább a lakók atyjává teszik őt, bölcs vezetővé. Kutya e tekintetben gondosan ápolja örökségét, bár benne nincs meg az aggodalmaskodó odafigyelés, inkább tárgyilagosan, hivatalosan végzi teendőit.

Az előzőekben felsorolt példák bizonyítják, hogy a ház lakói kiegészítik egymást, mindenki önként felajánl valami természetbeni, gyakorlati vagy elméleti javat a közösségért (Sándor) és így, egy dinamikusan fejlődő, virágzó, a többenél kiemelkedőbb színvonalú lakótömb jön létre, ahol az emberek szeretik egymást. Kis túlzással azt mondhatnók, egy falanszter ez, éppen, hogy nem lehet benne pénzt keresni, és élelmet termelni. Ezen kívül azonban minden megvan: orvos, villanszerelő, a várost jól ismerő taxis, jól főző nagymama, gondos vezető. Éppen ezért lehet tökéletes helyszíne egy *moralizáló mesének*: a panel által megteremtődik az a tér, ahol a jó és rossz karakterek szükségszerűen együtt élnek és bizonyos alkalmakkor össze is csapnak, ezáltal pedig lehetőség nyílik a jók és a hozzájuk kapcsolódó értékek győzedelmének bemutatására.

Vallásosság

Az e fejezetben tárgyalt pontok közül kettő (a „jó” karakterek jelleme és a szexualitással kapcsolatos propaganda) szervesen kapcsolódik a keresztény moralizmushoz. Ezen témák európai kultúrkörben való megítélése a régi, keresztény morálfilozófiai értékrend szerint történik, tehát egyáltalán nem meglepő, hogy találkozunk hasonló propagandisztikus megnyilatkozásokkal e sorozatban.

Nem sok szó esik a karakterek vallásosságáról, inkább azt mondhatjuk, hogy a tízparancsolat, és egyéb keresztény, romantikus, lovagi elvek alapján jellemükből (Orosdy), és életfelfogásukból eredően élnek, nem pedig a vallásos áhítattól vezérelve.

Elsősorban Böhm testesíti meg „a vallásos ember” karakterét a *Szomszédokban*. Papnak tanult, csak egy nő miatt nem lett az, ennek ellenére azonban teljesen úgy viselkedik, mint egy istennek élő remete: a keresztény normák szerint él, végtelenül toleráns, teljesen puritán, szerény életmódot folytat, vallásos dogmák súlykolására, vagy direkt példabeszédszerű jelenetekre viszont nem találunk releváns példát. Ha vannak a részek végén a mondanivalót félreérthetetlenül közvetítő monológok is, ezekben sohasem hangzik el direkt vallásos térítés. A vallásosság indirekt módon, az egyéb erkölcsi üzenetek alapjaként jelenik meg, beleivódva ezekbe, és ezek alapját adva. A „jó” szereplők tulajdonságai mind az európai kultúrkörben mélyen gyökerező, romantikus, lovagias erkölcsi normák szerintiek.²³ A *Szomszédokban* rejtőző vallásos alapok nagyon áttételesen és felszínesen, alapigazságokra, alaperényekre koncentrálnak. Ha például a pozitív szereplőket vizsgáljuk kicsit közelebbről (például Takács István), akkor egy jó keresztény normák szerint élő figura képe körvonalazódik. A példa azért is ideillő, mert Taki saját elmondása szerint nem hívő, mégis, illenek rá a fentebb felsoroltak tipikusan keresztény, archetipikus jellemzők. E mintákkal ellentétben pedig az ellenpéldák („rosszak”) semmilyen formában nem rendelkeznek a keresztény erkölcsökkel.

Hogyha a közösség szemszögéből vizsgáljuk a dolgot, akkor is egy boldog nyáját látunk, mindenki barátja mindenkinek, békében élnek a kis-közepes életszínvonalú életterületeken, becsületesen járnak dolgozni, és van egy vezetőjük, a mindenkori közös képviselő, aki Böhm esetében még pásztornak is elmenne, vallásossága, és állandó atyáskodó jelleme okán.

²³ Béla bácsi jól összefoglalja a vallásosság lényegét: „...tudomásom szerint a hívők egyik jellemzője a szeretet, és a türelem [sic!].” (66. fejezet, 10:58).

Lehet mindez tudatos, nem tudatos, de letagadhatatlanul ott bujkál minden egyes morális alapú cselekményben, melyek viszont már igen komoly nevelő hatással is bírhatnak.

A szexualitással kapcsolatos propaganda, és a párkapcsolatok bemutatása

Ezen a ponton érződik leginkább a konzervatív keresztény szemlélet a cselekménnyel és a cselekvőkkel kapcsolatban, a szereplők e téren a legerkölsőbbek.

A *Szomszédok* párválasztási propagandája (ha szabad így fogalmaznunk) egyértelműen arra szólít, ne kezdj olyan emberekkel, akikre a negatív jelző ráhúzható. Julcsinak is akadnak ilyen barátai, mivel ő a legfiatalabb, az őt érintő negatív példákon keresztül árnyaltabban üzenhet az alkotó.²⁴ Julcsinak összesen nyolc párkapcsolata volt a tizenhárom év alatt, és minden egyes szakítás egy olyan dolog miatt történik, ami negatívumként szerepel a *Szomszédok*-értékrendben, és ami ellen esetenként propaganda-hadjárat is folyik (Sándor).

Eközben számtalan, néha érthetetlenül drákói erkölcsi szabályt fogalmaz meg nemcsak ő, hanem környezete is, amelyet az első csók utáni finom dorgálás mutat legjobban.

Az 50. fejezetnél járunk (17:10), egy esti pesti utcán, ahol megtörténik az ominózus esemény – romantikus, zenei aláfestéssel kísért, megmosolyogtató jelenet. Fontos pillanat ez, melyre Julcsi mérföldkőként tekint, a rendező alaposan megadja a módját. E gyönyörű, megható jelenetet Etus zavarja meg, aki felvigyázóként, meghatódva szemléli az ablakból az eseményeket, aztán pedig erkölcsi fejmosást tart a „csibének”. A helyszín Etus nappalija, ahol a művésznő fejét leszegve, szigorúan hímestojást színez, Julcsi „szárnyal”, jókedvű, amikor Etus kérdőre vonja.

Julcsi (Szégyenkezve, szemlesütve): *„Nem csókolóztunk, csak megpuszilt.*

Etus (Rosszallóan nézve): *Láttam. Semmi baj, de ez nem már nem puszi.*

Julcsi (védekezve): *Ne aggódj, tudok magamra vigyázni. Az iskolában volt óra a szexről,[sic!] meg a Nagy fehér is mindent elmagyarázott.*

Etus: *Nekem semmi kifogásom a csókolózás ellen, velem is megtörtént, anyáddal is, de nem előírás az utcán csókolózni. És közlöm veled, nem sürgős. [...] De ne gondold azt, amiért hallottál ezt-azt a szerelemről, azt tizennégy évesen rögtön ki kell próbálnod!” (Uo. 21:25)*

²⁴ Ezzel nem azt állítjuk, hogy például Robi alakja egyértelműen nevelési célzattól jött létre, csupán maga az alak lehet elrettentő példa a Julcsi korabeli serdülők számára.

Egy későbbi jelentben Juli előtt is lebuknak a fiatalok, kissé életszerűtlen szituációba keveredve. Ismét Mágenék házában járunk. A jelenet kezdetén a két fiatal kijön a „kisszobából”, Julcsi szavaiból pedig egyértelműen kiderül, hogy mi történt: „*Ezt megúsztuk.* [majd kacér, sokat sejtető mosollyal hozzáteszi] *Gyerünk, nézzünk TV-t, ahogy az szolid fiatalokhoz illik.*” Pont ekkor toppan be a szigorú Juli, erre gyorsan asztalhoz ülnek, és erőltetve elkezdik nézni a Music TV-t. Ám az éles szemű (és tapasztalt) anyuka eszén nem lehet túl járni, és kérdőre vonja, majd szembesíti a vétkesnek gondolt fiatalokat, akik szellemes magyarázatokkal állnak elő a földön heverő ruhadarabokat illetően. Julcsi őszintén vallja be: „*Jó, ünnepek [1993/94 szilvesztere] előtt beszéljünk őszintén. Kristóffal csókolóztam a szobában, épphogy csak rendbehoztuk magunkat amikor megérkeztél.*” (174. fejezet, 24:00). Juli erkölcsi kérdéssé nagyítja az ártatlan „csókolózást”, de nem csak ő, Kristóf szintén, a „*megúsztuk*” kijelentésével azt a látszatot kelti, mintha tudatosan tettek volna olyan dolgot, amit *nem szabad*. A *Szomszédok*nak ezen részei olyannyira direkt módon nevelő célzatúak (Sándor), hogy nyilvánvaló: az alkotók így próbálják meggyőzni a fiatalokat arról, hogy ne hamarkodjanak el semmit a házasság előtt, teszik ezt Julcsi alakján, és a fentiekhez hasonló szituációkon keresztül rendkívüli nyíltsággal és időnként elnagyolt demagógiával. A lány ámulatba ejtő módon önmegtartóztató, számtalanszor úgy beszél a szexről vagy „szerelemről”, mint a hét főbűn közüli legrosszabbról, egy tisztátlan dologról. Ezt bizonyítja az a tény, hogy magát a szeretkezést ebben a formában nagyon ritkán említik, helyette inkább nem nevezik nevén, csak „*azt*”, vagy „*tudod*” kifejezésekkel helyettesítik, vagy szégyenlős mosollyal utalnak rá, például Juli „*szerelemként*” említi.²⁵

Ugyanez a mondanivalója Jutka felvilágosító órájának is, amit a nyolcadikosoknak tart – e korosztálynál jellemzően központi téma ez. A gyerekek tipikus kérdéseket tesznek fel, de rendkívüli komolysággal és nyíltsággal. Legelőször egy indiszkrét kérdés hangzik el: „*Jutka néninek volt már nyolcadikos korában szerelmi viszonya?*” Erre a válasz: „*úgy gondoltam még korai, és baj lehet belőle.*” Erre egy lány kérdez: „*Miféle baj?*”, melyre jön a válasz: „*teherbe esel, vagy betegséget kapsz*”. Jutka tehát egyértelműen lebeszéli a diákokat a korai párkapcsolatról, ami érthető is általános iskolai gyerekek esetében A *Szomszédok*ban viszont,

²⁵ A 123. részben Mágen reagálja rendkívüli módon túl a két fiatal csókolózását. Az történik, hogy egyszerűen rájuk nyit, és gyakorlatilag udvarias modorban hazazavarja Kristóft („*Uram, máskor is szívesen látjuk!*”), pedig a fiatalok mentegetőznek: „*Apa, mi nem csináltunk semmi rosszat, az olasz szótárat kerestük!*”, ennek ellenére viszont maga Kristóf is bevallja, vétkeztek: „*Lebuktunk, mondtam, hogy nem lesz jó vége!*” (30:09). Totálisan túldramatizálták az eseményeket, és nem csak a szülő, hanem a fiatalok is, Kristóf szégyenkezve érzi bűnösségét, és mondja e szavakat. Valójában semmi oka rá, de valahogy teljesen úgy van beállítva a jelenet, hogy Mágen nem alaptalanul küldte haza a fiút, elejét vette egy csúnya vétkeknek.

talán Kristófot és Robit kivéve mindenki (!) így vélekedik, és így Jutka előadása a kicsúcsosodása és összefoglalása a sorozatban a szexualitás kapcsán képviselt és propagált álláspontoknak (280. fejezet, 18:32).

De térjünk vissza Julcsihoz! Konkrétan egy olyan jelenet sincs, ahol szex előtt, vagy szex után látnánk valakivel, ami felnőttek esetében sokszor megtörténik, (a Mágenheim, vagy Vágási család esetében) tehát ezzel is a fiatalkori, házasság előtti együttlét ellen próbál nevelni. Egyetlen esetben azonban máshogy van: amikor Robival találkozik Julcsi. Ez a kapcsolata teljesen diszharmonikus, és ennél fogva is érdekes, hogyan esik meg nála ilyen hamar ez. Az ominózus jelenet, mely tökéletesen jellemzi az összes többit, egy konkrét morális kirohanás.²⁶

A rendszerváltozással jövő szabadelvűség eddig tabunak, vagy legalábbis nem említett kérdésköröknek is teret enged, így a Lantos utca életében is megjelenik például a homoszexualitás, amely a *Szomszédok* esetében, egy rendkívül cseles rendezői fordulat miatt „pszeudohomoszexualitásnak” tekinthető.

A 81. fejezetben (1990) feltűnik Oli úr, a „*furcsa*”. A Gábor Juli Stúdióba nyer felvételt, miután Gábor gyermekének anyja végleg távozik. Eleinte igen negatív vélemények hangzanak el a személyét illetően, alapvetően viszont szeretik, annak ellenére is, hogy viharosan távozik majd a szereplők névsorából (egy csalás miatt). Feltűnése tipikus (egyébként zseniális Bajor-alakítás) Oli-védjegy: finom, feminin hanghordozás, mozdulatok, és egy blőd, a maga módján vicces kis vers („*Oli egyik kis gyereke, a művészet remeke.*”), melynek finomkodó stílusa végig jellemző Olira. Még bókol is a leendő főnökének, Gábornak, aki „*majd értesítjük*”, mondja, de e kételyt sugalló mondat ellenére végül beveszik az üzletbe. Ez elsősorban azért történhet meg, mert Gábor pénzt szimatol Oli „mássága” kapcsán, ugyanis egy ilyen egzotikus, különleges fodrász, aki mellesleg tehetséges is, vonzza az exkluzivitásra szomjazó klienseket (81. fejezet, 07:49).

Oli karakterével kapcsolatban nem állíthatjuk, hogy a többi szereplő ellenszenvesen vagy negatív érzésekkel viszonyul hozzá. Inkább úgy tűnik, hogy ez az eddig szokatlan „másság” vagy kirívás idegen tőlük, nem tudnak vele mit kezdeni. Egyfajta finom,

²⁶-*Én ezt nem csinálom többet! A portán be és kijövet úgy néztek rám, mint egy utcalányra! Sőt, annak is érzem magam!*

-[...] *Most mit csináljon két fiatal, hogyha együtt akarnak lenni?*

-*A magánéletünk nem tartozik másra. Undorodom az egészségtől, az ágyat, a fürdőszobát, magamat, mindent piszkosnak érzek! [!!!]* (206. fejezet, 00:54).

konzervatív távolságtartás és a korral haladó, neoliberokrata, kényszerűségből elfogadni akarás keveredése figyelhető meg. Ez adja a semleges álláspontot a „furcsákkal” kapcsolatban, amely azért inkább diplomatikusan megtűrő, befogadó. Bár maga a tény, hogy Oli nagy valószínűséggel a fiúkat szereti, egyáltalán nem tetszik se Julinak, se Gábornak, de azért, mint embert alapvetően kedvelik (131. fejezet, 27:20). Ugyanakkor a konzervatívabb, mondhatni „maradibb” hozzáállást mutatja az a tény, hogy Oli valójában nem is meleg, csak színleli azt, a fent említett üzleti okból. Úgy gondoljuk, ez jelzi, hogy a *Szomszédok* alkotói és közönsége (a korabeli Magyarország) még nem készültek fel teljes mértékben a másság totális befogadására, hiszen egészen eddig a homoszexualitás bűncselekménynek számított. Inkább meg van hintve a történet egy kis pikáns érdekességgel, a jópofa, egyedi („*Csóközön!*”) Oli úr képében, aki (kivételesen) nem a magafajta propagálására hivatott, csupán látjuk: van ilyen is, bár nem tetszik teljes egészében, de jelenlétét el kell fogadni,²⁷ hiszen ő is ugyanolyan humoros figura, mint például Gábor. Nem direkt, agresszív elfogadtatás ez, finom, diszkrét megjelenítés.

A bonyodalmak akkor kezdődnek, amikor Oli elcsábítja Vicát, a manikűrös kollegináját. Mindez titokban marad, de Juli, és Gábor megsejtik, mi folyik a hátuk mögött. Oli heteroszexualitása szerintünk tökéletesen mutatja a homoszexualitáshoz való hozzáállását az alkotóknak. Egyáltalán nem arról van szó, hogy elítélnék, ugyanakkor nem is próbálják propagálni a beilleszkedésük fontosságát, nem akarják kényszerűen elfogadtatni velünk őket. Ebből a hirtelen, nem várt fordulatból kivehető a konzervatívan szemérmes hozzáállás, ami a mostani (2010) közfelfogásra (mely sokkal szabadosabb), egyáltalán nem jellemző. Oli úr alakja rendkívül diplomatikus rendezői fogás: egyrészt alkalmazkodás a rendszerváltozással járó szabadosabb életfelfogáshoz (haladjunk a korral!), másodsorban pedig egyfajta véleménynyilvánítás is, amikor például Juli fintorogva ugyan, de megbarátkozik az új kollégával.

²⁷ Ezzel kapcsolatban az Olit alakító Bajor Imre megjegyzi: „...szerintem a magyar homoszexuálisok országos szövetsége, [sic] ha van ilyen, akkor mérhetetlen hálás lehet nekem, mert nem mondják valakire, hogy te ronda **** [a kihúzás tőlem,- K. D.]. Egész egyszerűen lehet, hogy ez a figura segített ez ügyben, aminek egyébként nagyon örülnék...” Vadas, 1991, 64.

„Szép is lenne, ha az embereket nem csak a pénz érdekelné.”²⁸

„Útálom, érted!? Nem érdekel, hogy melyik színész kivel jár, hogy ki hol vesz telket, meg nyaralót, hogy ki hol síel nyáron, és rulettezik télen, nem érdekel, nagyon sajnálom! [...] a dollár, meg a márka, meg a svájci frank! Ezeknek pénzszaguk van!”²⁹

Rendkívül érdekes magának a pénznek a megítélése és megjelenítése a *Szomszédokban*. Minden más erényt (becsületesség, erkölcsösség, stb.) többre becsülnék a „rohadt pénznél”,³⁰ aminek a megjelenése az egyes fejezetekben is determinálja a róla, vagy az „anyagiasságról” való vélekedést (Orosdy). Itt most a megfogható, tárgyasult fizetőeszközzel, nem pedig a pénzről mint elvont fogalomról van szó. Csak akkor mutatják látványosan magukat a bankjegyeket, hogyha valamilyen negatív szereplő kezében vannak, vagy ha illegális dologgal kapcsolatos, például vesztegetéssel, vagy uzorával. Viszont ha egyszerűen fizetnek vele a boltban (természetesen a „jó” szereplők), akkor nincsen kihangsúlyozva az érmék, vagy a papírpénzek látványa- félreérthetetlen szimbolika.

A (számunkra) kulcsjelenet,³¹ amikor 2 negatív karakter között történik pénzcseré. Az érzéketlen, ám lányáról utólag gondoskodni próbáló Szőlőssy doktor Jankának visszafizeti a gyerekeknek kölcsönadott pénzt – „Itt van 80.000 készpénzben”-és határozott pökhendi modorban (3. ábra) odalöki a köteg zöld ezerforintost a pénzéhes Jankának, aki alaposan számolgatni kezdi azt (11. fejezet, 14:00).

Vizuális megjelenítése mellett Sümeghy a pénzt verbálisan is elutasítja, fennhangon, nagyképűen „gázsinak” nevezi azt, amely kifejezés a karakter védjegye is, ugyanakkor viszonyt egyszerre rombolja tekintélyét (az álnok pénzcentrikussága miatt), és negatív alakján keresztül magának a pénznek a legitimációját is.

²⁸ Mágenheim Julcsi (50. fejezet, 21:45).

²⁹ Mágen, és Juli egy fogadáson vesznek részt, ahol szinte kizárólag gazdag, sznob vállalkozók és feleségeik szórakoznak. Róluk beszél Ádám, miután elhagyták a partyt, Juli vágyik vissza a társaságba, míg Mágen inkább menekülnie az unszimpatikus baráti körből (13. fejezet, 26:38).

³⁰ Vágási Feri (13. fejezet, 20:20).

³¹ A 109. részben (08:44) Rozsomák rendkívüli alapossággal számolja össze a közös költséget, és minden bankót külön megmutatva, megjátszott ájtatos modorban adja át Takácséknak a visszajárót.

Káros szenvedélyek elleni propaganda

Közvetlenül nem tartozik a morális elvek közé az alkohol, a dohányzás, a drog, és egyéb egészségkárosító anyagokkal való visszaélés ellenzése, mégis, talán ebbe a kategóriába sorolható be legjobban. A *Szomszédokban* rendkívül direkt módon emelnek szót a káros szenvedélyek ellen.

Négy kategóriát állíthatunk fel, melyeket külön vizsgálunk: a dohányzás, alkohol, drog-ellenes és egészséges életmódot népszerűsítő propagandát

Dohányzásellenes propaganda

Jól észrevehető ez a dohányzás ellenzésén, amely központi koncepció és a rendező tudatos döntésén alapszik.³² Mágenheim Ádám irodájában a telefon véletlenül pont egy dohányzásellenes plakát előtt van, és kétszer is úgy fogad vagy indít hívást, hogy jól olvashatóan látszik a felirat: *Dohányzás, vagy egészség: válasszon!* (4. ábra) (21. fejezet, 24:02). Amikor Jutka a gyámügyi hivatalhoz fordul Feri szüleinek felkutatása miatt (15. fejezet, 03:05), egy hasonló poszter van a falon az irodában, bár ezúttal nem látható tökéletesen a felirat (5. ábra).

Kevésbé direkt módon, de a karakterek is adnak még nekünk példát, kezdve Ferivel, aki az első részekben még „nagy bagós”, de a 4. részben letesz káros szenvedélyéről, mely az adott fejezet központi témája is lesz. Amikor Dudás haverja megtudja ezt, kigúnyolja, majd Feri ekképp vág vissza: „kábitószeres” (9. fejezet, 02:27). A nyomdában is megkínálják, ő persze visszautasítja. Leszokás a nézők előtt. Közelebbről megvizsgálva a karaktereket látjuk, hogy rajta kívül egyetlen egy főszereplő sem dohányzik, sőt, mindenki elítéli azt. A cigarettázók kivétel nélkül negatív karakterek (kivéve Gábor, de még ő se gyújt rá a többiek jelenlétében, miután Juli rászól), így válik tehát maga a cigaretta is egy „gonosztevő” szükséges kellékévé, és egy káros, megvetendővé szenvedéllyé. Feri is gúnyosan szól rá barátjára, amikor az a kisgyerekek mellett gyújt rá, Lenke is megszólja Szedlák Kálmánt,³³ amikor az a nappaliban pőfékel, később az ingatlanközvetítőt is, aki pedig tipikusan ellenszenves, negatív hős. De dohányzik még Szöllőssy doktor, Deziré, Robi, Vilma gyerekei

³² Lásd Gábor Gábor titka című videón.

³³ Taki: „Te is abbahagyhatnád a dohányzást!” (2. fejezet, 13:10)

is – mind negatív karakterek. Ez utóbbival kapcsolatban még hozzá kell tennünk, hogy a sorozat különösen nagy gonddal figyelmezteti a szülőket a dohányzásnak gyermekekre gyakorolt rendkívül káros hatására. Jutka nagyon felháborodik, amikor a 9. rész elején „Dudás úr” egy kisgyerek közelében gyűjt rá, később pedig ismét ő kerül szembe ezzel a problémával, amikor az egyik tanítványa először próbálja ki a cigit, és szédelegni kezd tőle (308. fejezet, 20:24). Az előbbi példa a vizuális üzenethordozása miatt fontos számunkra, ugyanis kódolja a mondanivalót a látványvilágon keresztül. Szinte ösztönös nemtetszést vált ki a nézőből, ahogyan Dudás pőfékelve odaáll a gyerekekhez. Olyan ez, mint amikor megjelenik egy bőrkabátos figura: a tudatalatti ösztönös ellenállást produkál, és igazából ez a jelképrendszer az, amin keresztül hatásosan folytat nevelést a sorozat. A kisgyerek-Dudás-Vágási házaspár beállítása tökéletes propagandafotó lehetne, ott van a diszharmónia, a kontraszt a tökéletes család, és az egyedülálló dohányos között, alapjába véve érzelmi töltetű és így nemtetszést provokál ki a befogadónál (6. ábra).

Alkoholelles propaganda

Az alkoholfogyasztás ellen is óva int minket a *Szomszédok*. Ez is a karaktereken keresztül történik: a lerészegedett emberek általában³⁴ mind „rosszak”, adott esetben (például Ernő bácsi a köztes állapotában) eleve alkoholisták. Ilyen Janka néni, az egyetlen többször felbukkanó karakter, nem veti meg az alkoholt, többször próbál Fériéktől bort, sört kérni, de ők már rutinosan hárítják ezeket a próbálkozásokat.. Janka iszákossága nem is megvetést, inkább kinevetést vált ki, például amikor az étteremben tej híján vodkát (!) kér,³⁵ vagy amikor Rozsomákkal közösen berúgnak. Ez utóbbi esetben is (valószínűleg Pásztor Erzsike miatt) nem megvetendő, vagy szálnalmas a jelenet, hanem inkább vicces, ahogyan a pult alól, kacéran kikéri a „kisüstit”. Néhány mellékszereplő történet szála azonban egészen más árnyalatot kap. Ilyen például Ernő bácsi, vagy az a nő is, aki alkoholizmusa miatt tönkreteszi nem csak a családját, de az egész lakóközösség életét, amikor részegen fetreng a

³⁴ Megesik, hogy „pozitív” szereplők is felöntenek a garatra, átlagban minden *Szomszédok* szereplő részeg egyszer a 13 év alatt. Még Julcsi is keményen „kiüti magát” (189. fejezet, 20:18), Sümeghy és Kutya közterületen (!), a ház előtt „randalíroznak” (191. fejezet, 24:40), Mágénheim a lányával (285. fejezet, 26:55), Gábor egy szilveszteri partyn, aminek még a másnapján is mókásan részeg (279. fejezet, 15:01), és ami a legkülönösebb, Lenke néni is „becsicsent” (244. fejezet, 26:35).

³⁵ A 13 év egyik legparádésabb mondata: „Szívem szerint tejet innék, de az itt biztosan nincs. Talán egy fél vodkát!” Ha már tej nincs... (20. fejezet, 05:30)

földön, megannyi gúnyolódó néző között (jellemzően a Takács család segít rajta, és pont az eset közbe jár arra Mágen is, aki orvosi tanácsot ad a beteg ellátását illetően- a panel-munkamegosztás tipikus példája). Számos esetben találkozunk részeg randalírozókkal különböző kocsmákban vagy Alma munkahelyén, az Alkotás presszóban. Kivétel nélkül bórdzsekis alakok: Góliát ellenfele a 22. fejezet elején (7. ábra), vagy ugyanabban a kocsmában később a dühöngő. Ez utóbbi esetben konkrétan meg is kapja a bűnös a méltó büntetését, mert a rendőrök elvezetik, és az építkezésen lezuhant munkásról is kiderül, hogy alkoholt ivott (sört), ami egy figyelmeztetés a munka előtti alkoholfogyasztás veszélyeire (12. fejezet, 17:00).

Nem csupán az alkoholra való rászokás a gond, hanem a túladagolása is. Ennek egyik példája az, amikor Julcsiék egyik buliján egy fiatal fiú (természetesen félhosszú hajú) vagányságból megiszik egy üveg vodkát és alkoholmérgezést kap. A kiérkező Ádám ezután erkölcsi tanórát tart a gyermekeknek az alkoholmérgezésről, a sorozatvégi szentenciában pedig Julcsi búslakodik: „*És én még azt hiszem időnként, hogy mi már felnőttek vagyunk.*” (176. fejezet, 26:00). Szintén Julcsi segít a bajba jutott fiúkon, amikor Vilma osztálybúcsúztató buliján leisszák magukat (53. fejezet, 25:40), és persze az állandóan ügyeletben lévő Mágen menti meg azt a hajléktalant is, aki metil-alkoholt ivott etil helyett. Ezen nincs is mit túlragozni, a lényeg, ahol csak lehet, elítélően szólnak az alkohol mindenféle előfordulási formájáról, fogyasztásáról és hatásáról.

Kábítószerellenesség

Az előzőek fényében nem meglepő, hogy a kábítószerekkel is ugyanez a helyzet, ám ez egy *terra incognita* az alkotók számára, hiszen ekkor még nincs sem elterjedve, sem tematizálva Magyarországon a droghasználat. Ebből kifolyólag számos, utólag abszurdnak tűnő helyzet adódik. A legelső kábítószeres megjelenése a 22. részben történik, amikor is, Böhm panaszkodik,³⁶ hogy „szívósok” (valójában „szipósok”, csak idősebb karakter lévén nincs tisztában ezen új fogalommal, sokszor korrigálják is emiatt) járnak rendszeresen az alagsorba.³⁷ Ezután pedig egész sokára, csak a 134. epizódban jön szóba ismét, amikor is

³⁶ Valójában Lenke és János talált rá az öntudatlan, kábult gyerekekre, akik „szállni” hívták őket is („*Gyertek gyerekek, szálljunk!*”), teljes mértékben az ezzel kapcsolatos sztereotípiákra építve (22. fejezet, 11:33).

³⁷ Ekkor Vágási Feri is drogyanúba keveredik, egy iszonyatos rendezői logikai bukfenc folytán. Böhm egy rendőrrel megy az alagsorba, hogy tetten ériék a „szívósokat”, de Feri találja ott, aki azért kénytelen ott aludni, mert Jutka kizárta a lakásból. A karján viszont egy tűszúrás látszik, mert vért adott a nyomdában mégis, a rendőr

Jutka iskolájánál garázdálkodik egy díler. Mondanunk sem kell, hogy bőrkabátos, napszemüveges alakról van szó, aki tipikusan alvilági kinézetű főnökétől (aki öltönyös, Mercedes-ben jön a helyszínre) veszi át az árut, hogy aztán terjessze azt az iskolások körében.³⁸ A csak „*rágógumisként*” (!) emlegetett bűnözőket azonban a szakszerűen eljáró rendőrök elkapják (07:30). A „szipuzáson” kívül egy másfajta drog, a heroin kerül még előtérbe Mágenen keresztül, aki a 144. epizódban (08:55) panaszkodik, hogy a „sziput” sajnos felváltotta a „keménydrog” és hogy manapság szaporodnak a hasonló esetek.³⁹

Ezzel kapcsolatban tehát figyelmeztetéseket kapunk, milyen módon találkozhatunk a kábítószerrel és annak hatásaival. Az iskolában veszélyeztetve vannak a gyerekeink, mert rá akarják őket szoktatni a kábítószerre, mint befolyásolható korosztályt. A dílerrek általában nem csak egyszerű kereskedők, szövevényes kapcsolatuk van az alvilággal, és valószínűleg más, hasonlóan kétes ügyeik is vannak, a velük való kontaktus könnyen bajba sodorhatja az embert. Emellett, a „drog” (ami a *Szomszédokban* kétféle: „szipu”, tehát valamilyen illékony szerves oldószer inhalálása, és feltételezhetően heroin valamiféle fehér por) rendkívül veszélyes az egészségre, heroinistát csak ájultan látunk a mentőautóban (144. fejezet, 09:02), a presszóban (284. fejezet, 16:10) vagy az erdőben (299. fejezet, 16:13). Érdekes megnéznünk, hogyan alakul a kábítószer formája az évek folyamán. Kezdetben (22. rész-1988) mindössze a „szipuról” esik szó, majd hirtelen, a 144. részben Mágen panaszkodik a „kemény drogokról” – ez hűen tükrözi a kábítószerfajták időbeni elterjedését az országban. És megfigyelhető a *Szomszédok* népművelő motívumainak az alakulása, ahogyan először a „szipuzást” ítélik el, majd egyre inkább a kemény drogokat. Más esetben ez nem igazán látszik, ugyanúgy megvetik a pénzt és a törvényteleniséget is a sorozat végén, mint elején.

Ezután már csak a heroinnal kapcsolatos problémákat halljuk, de az érintett, fiatal korosztály (Julcsi és társai) által sohasem, csak a szakavatott (Mágen) felnőttektől, akik természetesen óva intenek minket a használatuktól. Itt pedig ugyanaz a helyzet, mint fent a cigaretta megjelenésénél: minden szituációban, ahol felbukkan a fehérporos zacskó, az egy alapvetően „rossz dologként” vesz részt a jelenetben, a cselekményben, nem valami trendi,

azt hiszi, „szipus” (22. fejezet, 23:59).

³⁸ Ismét egy alaptalan sztereotípiá, a drogdílerrek minden bizonnyal kisiskolásoknak akarnak kábítószerrel eladni, hiszen az egy biztos keresettel rendelkező, megbízható, jó titoktartó vevőkör. Ezt betétezve, a 277. fejezetben Jutka panaszkodik, hogy létezik egy egész bűnszövetkezeti hálózat, amely mikulás csokiba vegyíti a drogot, és azt adja el a gyerekeknek, hogy szokjanak rá (12:30).

³⁹ Egy alkalommal az Alkotás presszóban is sikerül elkapni egy dílert, aki nyilvánosan adja át az „árut”. A fehérporos zacskó mellett a rendőrök fegyvert (!), kanalat, és fecskendőt is találnak nála (285. fejezet, 13:01), ahogyan Delfin is a Julcsit zaklató férfinál is (281. fejezet, 00:28). Mintha ezek elengedhetetlen kellékei lennének az alvilági szerepkörnek.

vagányság, amit nyugodtan ki lehet (sőt, ha „kemény vagy”, ki kell) próbálni, a rendszeres fogyasztásról nem is beszélve.

Éljünk egészségesen!

Az a tény, hogy a *Szomszédok* nem csupán a káros szenvedélyek ellen propagál, hanem figyelmeztet az egészséges életvitelre is, ismét egyedi jelenség. A fent felsoroltak mellett további két kategóriát említhetünk itt, úgy mint a helyes táplálkozást, rendszeres testmozgás népszerűsítését, legkonkrétabban Kozma Jocó történetaszalán keresztül.

Az említett karakter huzamosabb ideig Julcsi gyermekkori barátjaként szerepel a teleregényben, aztán még egyszer visszatér a 130. fejezetben. Elég hálátlan karakter bőrébe bújít, a kis, testes Jocó ugyanis kövérek alkata miatt a *Szomszédok* állandó céltáblája, a legkedvesebb szereplők is gátlástalanul felróják neki testsúlyát, ezen túl pedig az ő ellenpéldájával mutatják be, mennyire oda kell figyelni az egészséges táplálkozásra és a folyamatos sportolásra. Julcsi szinte állandóan szapulja kis barátját, mert falánk és túlsúlyos, a lány kemény bírálatokat fogalmaz meg: *„Te csak azt hiszed, hogy nincs veszély. A papám mesélte egyszer, hogy egy dagadt gyerek [sic!] sokkal hamarabb lesz beteg, mint egy vékony. Te dagadt is vagy, lusta is vagy, és annyit zabálsz, mint másik három. Nem vagyok igazán büszke, hogy ilyen barátom van.”* E jelenet után később: *„Lusta vagy, és puhány!”*, mert nem bírja tartani az előbbi fagyizás után Julcsi iramát (aki egyébként rendszeresen kocog a háztömb körül az apjával). Az idézett részek a 6. fejezetben találhatók. (11:34, 23:23) Ekkor az erdőben vannak, osztálykiránduláson a gyerekek. Julcsi durva szavait tetéztve este egy tanár tart előadást arról, hogy az ember mértéktelen fogyasztása mennyiben károsítja az erdei élővilágot, miközben szavait halljuk, Jocó mohó falatozását figyelhetjük a képernyőn (8. ábra). Félreérthetetlen párhuzam van Jocó és a tanár története között. Arról van szó, hogy a túlzottan elszaporodott hernyók mindent elpusztítanak, *„megeszik maguk alól az erdőt”*, mindezt Jocó falatozásáról bevágott képkockák kísérik. A férfi így folytatja: *„sajnos mi is pusztítjuk az erdőt”* mint falánk környezetrombolók, folytathatná, de ekkor következik Julcsi dorgálása: *„Legalább egy percre ne zabálj! Úgy fogsz tönkremenni, mint a természet!”* (26:01). Egyszerre környezetvédelmi és az egészséges életmódról szóló tanmese,

félreérthetetlenül a nézőknek célozva. (A 6. epizódnak, melyben a fent idézett sorok elhangzanak ez a központi témája).⁴⁰

Jocót többen is bántják az alakja miatt. Például Etus, rögtön a feltűnésekor: „*Nem szűk neked az utca?*” (10. fejezet, 15:04), majd később (15. fejezet, 27:32) Ádám is megdorgálja, a „*híres Kozma Jocót*”. Világosan látszik, hogy mindenki elutasítja Jocó egészségtelen falánkságából adódó, átlagon felüli testsúlyát, kövérségét. Amikor a 130. fejezetben visszatér, akkor is úgy emlékszik meg róla Julcsi, hogy „*az a kövér srác*”. Ekkor már azonban lefogyott, saját elmondása szerint „*a karcsúság a body building eredménye. [büszkén] Már harmadik éve csinálom.*” Panni, aki ekkor a barátnője meglepődve, rosszállóan kérdezi: „*Te kövér voltál?*” mintha valami bűnesetről vagy szégyenteljes dologról kérdezné (12:30). Ekkor már nyoma sincs az egykori burleszkfigurának,⁴¹ a sorozat bohócának. A sport őt is átsegítette a túlsúlyos időszakán s lám, barátnője is akadt.

A kövér Jocó nem negatív szereplő ugyan, viszont negatív példa, és a vele kapcsolatban kialakult ellenszenv pedig megvetendőnek állítja be a kövérségét, amin változtatni kell. Nyílt utalás ez arra, hogy sportoljunk, mozogjunk, ne legyünk falánkok, mert a helytelen életmód az egészségünk kárára megy.

⁴⁰ Ezen kívül viszont nem sok fejezetben van szó erről a fontos témáról. Egyszer Takinak meséli egy disszidens, hogy Svájcban mindenki leállítja a piros lámpánál állva az autót, hogy ne füstöljön, ezt Taki helyesli. A másik alkalom az, amikor János megpályázza egy korszerű szeméttlerakó építését az erdőben, ehhez (természetesen Gáborral) készítenek egy kampányfilmet Dénes főszereplésével, amelyben monológiájával az erdő tisztaságáról, és a szeméttügyről szól. Egy propaganda-film a filmben.

⁴¹ Minden cselekedete balul sült el, amibe belefog, annak nem lesz jó vége. A 8. fejezetben (19:58) gombát szednek Julcsival, de a gombavizsgálónál kiderül, hogy Jocó rosszul azonosította be a mérges gombát. Itt keresztüztűzbe kerül, egyszerre kap fejmosást Julcsitól, és a gombavizsgáló nénitől, de mindketten érthetetlenül drámaian, mintha Jocó viccből, vagy direkt akarta volna megmérgezni Julcsi. Aztán a kutyatámadásnál is Julcsit harapja meg a szökött eb, pedig ő akarja elkapni (29. fejezet, 13:30).

Zárszó

Összegzőképpen elmondható, hogy a *Szomszédok* több szempontból is egyedülálló a magyar filmművészetben. Először is egy olyan univerzumban játszódik, amely egy, a nézőkével paralell világ megteremtésére ad lehetőséget, hangsúlyozva a való élettel, a valóságos hétköznapi történésekkel való kapcsolatot. Egy olyan világban helyezi el a szereplőket, amely egy végletesen realistán ábrázolt (György, 313.) korabeli Magyarország lenne (néha irrealitásba, sőt, szürrealitásba átcsapva), annak összes problémájával, melyeket a sorozat alaposan ki is veséz, és megoldást is kínál rá a felsorolt, keresztény-népi-konzervatív, illetve helyenként finoman szocialista értékrendszerrel (Darab). A kisemberek szemszögéből véleményt formál az emberi magatartásformákról, a nagyvilág visszásságairól, és a kelet-európai, vagy jellemzően magyar problémákról.

A *Szomszédok* tehát nem egy egyszerű filmsorozat, hanem komoly mondanivalót tartalmaz, az összefogás, a jószomszédság jelképe, és talán naiv idealista módon felvillantja egy emberközpontúbb, humánusabb világ lehetőségét, mely alternatívája lehetne a jelenleginek. Talán ez is okozta annak idején a sorozat sikerét, ahogyan Polgár András forgatókönyvíró magyarázza: „Ez élvezetes, ez nézhető, erkölcsileg tiszta, és azt hiszem, ami a legfontosabb, a kulcsmondat ebben az egészben, hogy a produktum egyfajta erkölcsi tisztaságot, emelkedettséget sugall. Ami ebben a mai világban nagyon-nagyon ritka kincs.” (Vadas, 1989, 80). Talán valóban erre lenne szükségünk, a sok görbe tükörként elénk mutatott posztmodern, fogyasztói hős, trend, vagy torz értékrend helyett? A *Szomszédokban* a való élet van végletesen ábrázolva, morális értékeket közvetítve, és pont ezért szavaznak óriási bizalmat neki, nem annyira, mint az életidegen, embertelen, és hamis értékorientációjú alkotásoknak. A valóság félig meddig sikeres adaptációja az alternatív univerzumba, felnagyítja a való világ (és az ország) problémáit, amit sokszor még a híradóban sem hallunk ilyen direkt formában. A nézők így nem egy megszépített képet, hanem egy őszinte tablót kapnak. Talán ezektől volt hatalmas sikere (hatmillió nézőt vonzott a képernyő elé). Hiteles korrajz mivolta mellett talán ezért is nézhető ma is, mert univerzális, örök érvényű normákat közvetít és propagál (Darab).

Utolsó gondolatként álljon itt Béla bácsi, a sorozatban általános iskolai tanító kikacsintó óhaja, mellyel jól megragadható a *Szomszédok* azon „funkciója”, hogy a fent vázolt

üzeneteket közölje: „*Bár egy ország hallaná, amit mi itt beszélünk! Az volna jó!*” (147. fejezet, 05:50).

Képek jegyzéke*

1. ábra: a tipikus "rosszfiú" kinézet

2. ábra: a Julcsit megtámadó pedofil (napszemüvegben a lakásban)

* A képek az egyes epizódokból, digitális úton lettek rögzítve.

3. ábra: a pénzt egy negatív szereplő kezében látjuk

4. ábra: "Dohányzás vagy egészség: válasszon!"

5. ábra: "A dohányzás káros az egészségre"

6. ábra: *"Hagyjuk itt ezt a kábítószerest!"*

7. ábra: bűnbarlang

8. ábra: *"Vigyáznunk kell, hogy nehoggy úgy járjunk, mint az amerikai szövőlepke hernyója, hogy megeszi maga alól az erdőt."*

A szereplők (1988)

Bibliográfia

Felhasznált szakirodalom

Aldous Huxley: *Moksha- a tudat határai*. Szerk. Michael Horowitz, Cynthia Palmer. Bp. Nyitott könyv, 2007.

Antalóczy Tímea: *A szappanoperák genezise és analízise*. Bp. Műhelytanulmányok Módszertani Füzetek, 2001.

Antalóczy Tímea-Kálmán Zsuzsa: *Médiaműfajok*. In *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*. Szerk. Bajomi-Lázár Péter. Bp. Akadémiai Kiadó, 2005.

Bogár László: *Magyarország és a globalizáció*. Bp., Osiris Kiadó, 2006.

Bogár László: *Bokros újratöltve*. Bp. Kairosz Kiadó, 2006.

Bogár László: *Magyarország felszámolása*. Bp. Kairosz Kiadó, 2008.

Bogár László: *Idegrendszerváltás*. Bp. Kairosz Kiadó, 2009.

Darab Zsuzsa: *Virtuális szomszédaink*. [online] Utolsó letöltés: 2010-12-30.
http://www.filmvilag.hu/xereses_aktcikk_c.php?&cikk_id=9349&gyors_szo=%257Cszomsz%25E9dok&start=0

Gáti Béla: *Az 1990-es parlamenti választások szórólapjainak szociolingvisztikai elemzése*. Bp. ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszék., 1993.

György Péter: *Digitális éden*. Bp. Magvető, 1998.

Jenei Ágnes: *Táguló televízió*. H.n., Antenna-könyvek sorozat, 2008. 32-41.

Kalmár Csaba: *Kortörténeti dokumentum a Szomszédok- mesélnek a szereplők.* [online]
Utolsó letöltés: 2010-12-30.

<http://www.origo.hu/teve/20090417-kortorteneti-dokumentum-a-szomszedok.html?>

Monori Áron: *Médiaháborúk.* In *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig.* Szerk. Bajomi-Lázár Péter. Bp. Akadémiai Kiadó, 2005.

Nemeskürty István: *Mi történt velünk?* Szabad Tér, 2002.

Orosdy Dániel: *Kistelepések.* [online] Utolsó letöltés: 2010-12-30.
http://www.filmvilag.hu/xereses_aktcikk_c.php?&cikk_id=10033&gyors_szo=%257Cszomsz%25E9dok&start=0

Pál Ferenc: *A jövő regénye: a telenovela?* [online] Utolsó letöltés: 2010-12-30.
<http://www.filmkultura.hu/regi/articles/essays/telenove.hu.html>

Pratkanis A. R. - Aronson E.: *A rábeszélőgép, élni és visszaélni a meggyőzés mindennapos mesterségével.* Bp. Ab Ovo. 1992.

Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás.* Rubicon- Ház BT. 2003.

Sándor Erzsi: *Én vagyok a szomszédom.* [online] Utolsó letöltés: 2010-12-30.
<http://mozgovilag.com/?p=1120>

Felhasznált források

A Szomszédok maga a történelem. TV2, Mokka [online] Utolsó letöltés: 2010-12-30.
<http://www.pokoli.hu/rovat/tvrtkcomment/megvan-a-szomszedok-legcikibb-jelenete-312600>

A Szomszédok mellékszereplőinek listája. [online] Utolsó letöltés: 2010-12-30.
http://hu.wikipedia.org/wiki/A_Szomsz%C3%A9dok_mell%C3%A9kszerepl%C5%91inek_list%C3%A1ja

Bóhm József (Szomszédok). [online] Utolsó letöltés: 2010-12-30.
http://hu.wikipedia.org/wiki/B%C5%91hm_J%C3%B3zsef_%28Szomsz%C3%A9dok%29

Gábor Gábor titka. [online] Utolsó letöltés: 2010-12-30.
<http://www.youtube.com/watch?v=XGM3sTfknts&feature=related>

Horváth Ádám (rendező). [online] Utolsó letöltés: 2010-12-30.
http://hu.wikipedia.org/wiki/Horv%C3%A1th_%C3%81d%C3%A1m_%28rendez%C5%91%29

Szomszédok újra! Nap-kele, MTV videótár [online] Utolsó letöltés: 2010-12-30.
<http://videotar.mtv.hu/?k=szomsz%C3%A9dok+%C3%BAjra>

Szomszédok. [online] Utolsó letöltés: 2010-12-30. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Szomsz%C3%A9dok>

Szomszédok 100 (15 beszélgetés a sorozatról) Riportkönyv. Szerk. Vadas Mihály. 1991., POLYGON Kiadó- TRIART BT.

Szomszédok extra- „Vágásiék” a Frizbiben. TV2, Frizbi. [online] Utolsó letöltés: 2010-12-30.
http://www.youtube.com/watch?v=12j5-ER_n0w&feature=related

Szomszédok- szöveg nélkül. Horváth Ádám letiltotta a teleregény retró változatát. [online]

Utolsó letöltés: 2010-12-30

<http://www.nol.hu/archivum/archiv-378452>

Vadas Mihály: *Szomszédok (20 beszélgetés az alkotókkal)*. Bp., Mezőgazdasági Kiadó, 1989. 137.

Hivatkozott Szomszédok fejezetek*

Az összes Szomszédok fejezet megtalálható az MTV videótárában [online], a kutatás során ezt használtuk. <http://videotar.mtv.hu>. Utolsó letöltés: 2011-01-02.

Szomszédok [teleregény], rendezte: Horváth Ádám, MTV, MAHIR, (Online).

* A fejezeteket az MTV videótárában tekintetem meg. A dolgozat terjedelmi korlátai miatt csak ennek az oldalnak a webcímét adom meg, illetve a *Szomszédok* című televíziós sorozat általános paramétereit, mivel azok az összes hivatkozott fejezetre helytállóak.